

IRODALMI DIVATLAPOK A KESZTHELYI KASTÉLY KÖNYVTÁRÁBAN

Krisztina RÉVÉSZNÉ PÁLFI¹

ABSTRACT

WOMEN'S MAGAZINES IN THE LIBRARY OF THE KESZTHELY CASTLE

The research is part of a larger investigation into the cultural consumption habits of women members of the aristocracy in the 18th and 19th centuries, and the presumed impact this had on the cultural, social and political processes of the period. My present research focuses on the material of the only intact private aristocratic library in Hungary, located in the Festetics family's castle in Keszthely. The family typically valued intellectual property, accumulated a great deal of intellectual capital, and were patrons of culture and education. The ladies of the family also played their part in these noble tasks. For this reason, my research focused on contemporary women's newspapers in the Helikon library. It can be traced that several female members of the Festetics family had a keen interest in the arts (literature, music, etc.). Thus, the study of the press products they read, which are still available in the Helikon library, enables us to assess and present the cultural consumption habits of the period and, more specifically, of a certain social stratum, namely the ladies of the aristocracy.

KEYWORDS

women's magazines, aristocratic ladies, culture, 18-19. century, library, Castle in Keszthely, Festetics family

BEVEZETŐ

A kutatás egy nagyobb vizsgálódás része, mely a 18-19. századi arisztokrácia női tagjainak kultúrafogyasztási szokásait vizsgálja, valamint azt a feltételezhető hatást, melyet ennek révén a korszak kulturális, társadalmi, politikai folyamataira gyakoroltak. Jelen kutatásom kiemelten kezeli a Festetics család keszthelyi kastélyában található, hazánk egyedüli épségben maradt főúri magánkönyvtárának anyagát. A család jellemzően nagy becsben tartotta a szellemi javakat, nagymértékű szellemi tőkét halmoztak fel, mecénásként a kultúráért és az oktatásért is sokat tettek. Ezekből a nemes feladatokból a család hölgytagjai is kivették a részüket. Ennek okán kutatásom során a Helikon könyvtárban található korabeli női lapokra fókuszáltam. Nyomon követhető, hogy a Festetics család több női tagja (pl.: Festetics Juliánna, Erdődy Eugénia grófnő, Lady Mary Hamilton) élénken érdeklődött a művészetek, (irodalom, zene stb.) iránt. Így, az általuk olvasott, a Helikon könyvtárban mai napig fellelhető sajtótermékek vizsgálata lehetővé teszi számunkra a korszak és fókuszáltan egy bizonyos társadalmi réteg, nevezetesen az arisztokrácia hölgy tagjainak a kultúrafogyasztási szokásaival kapcsolatos felmérését, bemutatását.

¹ Révészné Pálfi Krisztina, Soproni Egyetem, Benedek Elek Pedagógiai Kar, Művészeti és Sporttudományi Intézet palfi.krisztina@uni-sopron.hu

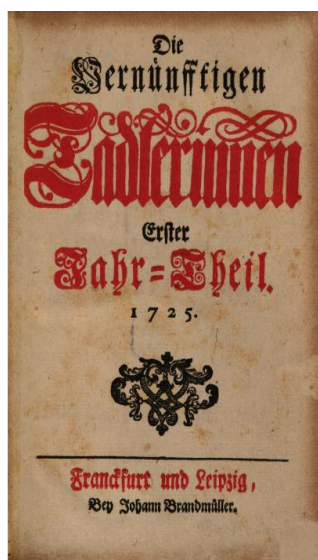
Női lapok Európában a 18-19. században

A történelem során mindig meghatározó volt egy társadalom számára, hogy abban milyen szerepet töltek be a nők. Az európai társadalmakban a 18. század végéig alacsonyabb rendűnek számítottak, mint a férfiak. A hitvesi, háziasszonyi és anyai feladataik ellátásán túl, nem volt mozgásterük a tudomány vagy a politika világában. "Noha többen érveltek a nők magasabb iskolázása mellett, csak kivételes esetben merült fel a vitairatokban kíváncsianként a férfiakéval egyenlő művelődési esélyek biztosítása számukra (Pukánszky, 2006, 36. o.)." Az írni, olvasni tudó nők túlnyomórészt az arisztokraták közül kerültek ki. A 17. század végéig a különböző sajtó kiadványok kizárólag a férfiak számára íródtak.

Sajátos helyet foglalnak el a nyomtatott sajtóban azok a magazinok, melyek nők számára készültek a 19. században. Az előzmények már a 17. századtól nyomon követhetők, de szélesebb körben a 18. századtól kerültek terjesztésre főként a nők számára íródott lapok (Kéri, 1997).

Az első kimondottan nők számára íródott hetilap, a Spectator (A Szemlélő), 1711-ben Londonban jelent meg, angol nyelven. Ezt követte egy német nyelvű kiadvány a Vernünftigen Tadlerinnen (Értelmes Kritikus Nők), melyet 1725-ben adott ki először Frankfurtban és Lipcsében Johann Brandmüller, amelyből hetente 2000 példányt adtak el. Európában számos helyen voltak hasonló kezdeményezések pl.: Az Angliában 1693-ban megjelent Ladies Mercury (Hölgyek Hírmondója), Spanyolországban a La Pensadora gaditana (Cadizi Gondolkodó Nő), ami 1763-ban jelent meg először és az 1764-ben Franciaországban megjelent Journal des Dames (Hölgyek Lapja). A 18. század végétől egyre inkább hozzáférhetővé váltak ezek a lapok az alsóbb társadalmi rétegbe tartozó nők számára is. A 18-19. század fordulóján pedig divatképpel, háztartási tanácsokkal, színikritikákkal, útleírásokkal, hírekkel, bővült a tartalmuk (Kéri, 1997). A 19. században nagymértékben megnőtt ezeknek a kiadványoknak a száma, melyekben már női szerzők írásait is olvashatjuk.

Habár a kötelező népoktatás hatására egyre nőtt az írni-olvasni tudók száma, ezeket a lapokat még jó ideig a műveltebb és tehetősebb családok nőtagjai olvasták.

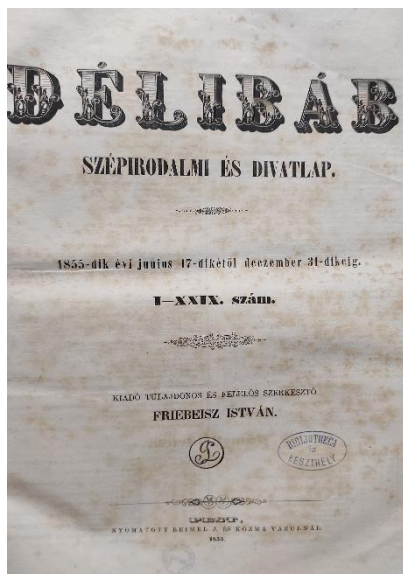

1. kép: Die vernünftigen Tadlerinnen

Forrás: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11045809?page=,1>

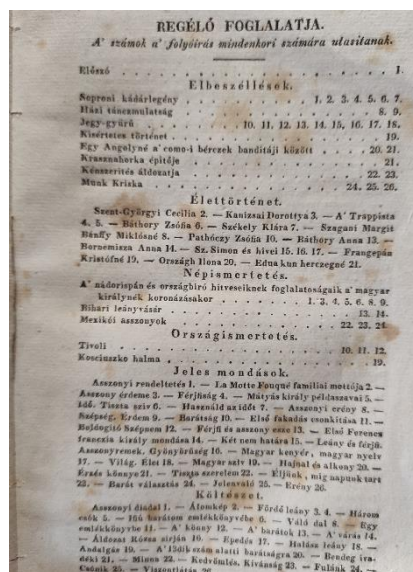
Női lapok Magyarországon

Hazánkban a 18. században az első irodalmi divatlap német nyelven jelent meg Der Spiegel (Tükör) címmel 1728-ban. Egy-két kezdeményezést kivéve – ilyen volt pl.: Göndörházi Göndör József célzottan a nőknek szóló lapja a Laura és Kármán József kiadványa az Uránia, melynek titkos mecénása Festetics György gróf volt – főként a 19. században lendült fel a nőknek szóló lapok kiadása. Olvasóközönség szempontjából Magyarországon a szerzők, a polgárság fejlettségének hiányosságai miatt, leginkább a középnemesség asszonyaira számíthattak (Nagydiósi, 1957). Az első, 1833-ban megjelent magyar nyelvű divatlap, a Regelő címet viselte.

2. kép: Délibáb

Forrás: A Festetics kastély könyvtára, Keszthely (saját fotó)

3. kép: Regelő

Ezt követték még többek között a Divat, a Divatcsarnok, a Divat-Nefejejs, a Nővilág és az Új Regelő. Az ilyen jellegű kiadványokat elsősorban előfizetés útján lehetett beszerezni, így leginkább az arisztokrata hölgyek jutottak hozzájuk. A szerzők egyik elsődleges célja az volt, hogy a magyar nyelvet lassacskán elfelejtő nemes hölgyeknek felhívja a figyelmét honleányi kötelességeire és a magyar nyelv ápolására. „Mert szép nyelvünk körül még mindig marad elég tennivalónk: irodalmunk gazdagítására, még végtelen a tér! Itt munka és ápolat egyként kívánatos, s kinek tehetségében áll, tenni szent kötelessége (Divatcsarnok, 1853).” A nőknek szóló kiadványok különböző irodalmi műveket, verseket, novellákat, regényeket tartalmaztak. Ezek, a női szíveket megdobogtató, romantikus hangvételű írások voltak, melyeket az irodalmi divatlapokban publikáló szerzők zöme (pl.: Jókai Mór, Arany János) nem tartott túl igényesnek. A fent említett kiadványok tartalmaztak még főleg egzotikus helyekről szóló útleírásokat, háztartással kapcsolatos tanácsokat, külföldi és belföldi híreket, a kulturális és társadalmi élettel foglalkozó rovatokat és a divattal kapcsolatos cikkeket.

Magyar nyelvű irodalmi divatlapok a keszthelyi Festetics kastély könyvtárában

Kutatásom helyszíne, a hazánkban egyetlen épségben maradt főúri magángyűjteményt magába foglaló keszthelyi Festetics kastély könyvtára. A Festetics Kristóf által alapított barokk stílusban épült helyiség törzsanyaga 50 ezer kötetet tartalmaz. Ezenkívül jelentős hírlap- és folyóiratanyag is található a könyvtárban. Kvalitatív kutatásom hitelességét, az itt fellelhető 1833 és 1859 közötti időszakban kiadott irodalmi divatlapokat primer forrásként felhasználva igyekszem alátámasztani. Szekunder forrásként a 19. századi női nevelésről és a korabeli nőknek

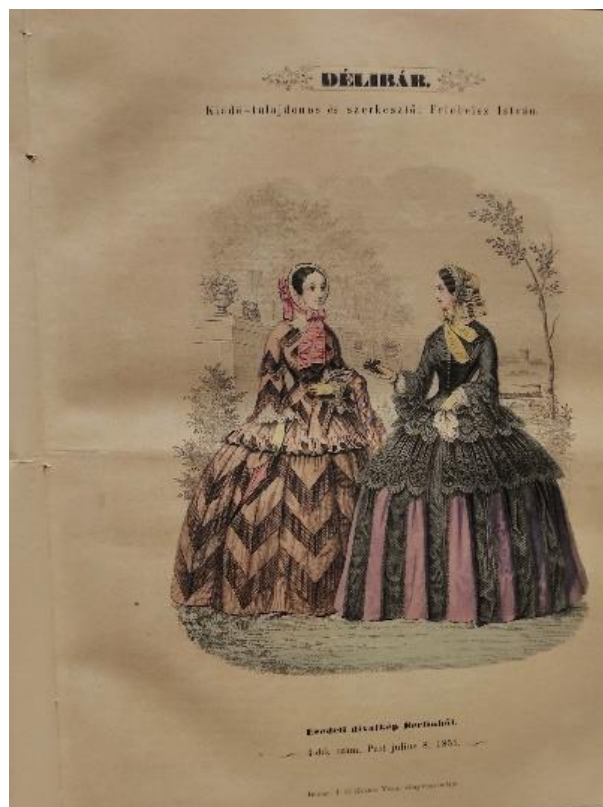
szóló sajtóval, ezen belül is az irodalmi divatlapokkal kapcsolatos szakirodalom egy részét tekintettem át. A lapokban található írásos anyag mellett kutatásomat gazdag képi anyag is segítette. Szelektív mintavételi eljárás után ezen kiadványok egyes számainak a tartalmát vizsgáltam kronológiai rendben.

4. kép: A keszthelyi Festetics kastély könyvtára
Forrás: Keszthely. XI. évf. 40.sz. (1888. szept. 30.)1.o.

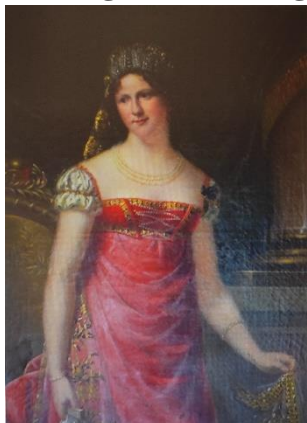
Az alábbi kérdésekre kerestem választ:

- A vizsgált időszakban kik voltak azok a hölgyek, akik a kastélyban éltek és olvasói lehetek ezeknek a lapoknak?
- Kiknek az írásai jelentek meg ezekben a lapokban?
- Milyen témákat érintettek és volt-e közöttük női szerző?

5. kép: Divatkép a Délibáb című irodalmi divatlapból
Forrás: A Festetics kastély könyvtára, Keszthely (saját fotó)

Két Csillagkeresztes hölgy

6. kép: Hohenzollern-Hechingen J.
Forrás: <https://festeticsorokseg.hu/>

7. kép: Gróf Erdődy Eugénia
Forrás: <https://festeticsorokseg.hu/>

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a vizsgált időszakban, a Festetics család mely főúri asszonyai éltek a keszthelyi kastélyban, mert feltételezhetően ők voltak a divatlapok előfizetői és olvasói. 1833 és 1859 között két főúri hölgy, Hohenzollern-Hechingen Josefina hercegnő (1811-1856) és Gróf Erdődy Eugénia (1826-1894) laktak a keszthelyi Festetics kastélyban. Hohenzollern-Hechingen Josefina Festetics László feleségeként került a családba. „Hazánknak díszére, Nemzetünk dicsőségére, s önnön Familiájának jelességére (...) Festetics László (...)a’ Hohenzollern-Hechingen Uralkodó Háznak Josefina Herceg Asszonyát magának eljegyeztette” (Hazai és Külföldi Tudósítások, 1811). Gróf Erdődy Eugéniát, Festetics II. György vette feleségül. „Ha van hazánkban az iskoláknak nagymérvű jótévőjük, ugy tiszta lélekkel állíthatom, hogy egyik az elsők közül grófné ő excellentiája” (Vasmegeyi Lapok, 1879). Mindketten a Csillagkereszt-rend (Hochadeliger-Sternkreuzorden) tagjai voltak. Ennek a magas rangú osztrák kitüntetésnek azok a férjes asszonyok vagy özvegyek lehettek a részesei, akik ősnemesek voltak, vagyis a rend szabályainak megfelelő számú nemesi származású őst igazoltak, kötelezték magukat a Szent Kereszt tiszteletére, a katolikus vallás szolgálatára, jótékonykodásra, erényes életre és a betegekkel való foglalkozásra. A rend védnökasszonya a mindenkori császárné vagy egy meghatározott főhercegnő volt.

A Regélő-Honművésztől a Délibábig

Négy különféle irodalmi divatlap szolgált a kutatásom mintájául, melyekben az aktuális divat leírásokon és képeken túl, többek között irodalmi alkotások pl.: novellák, regények, költemények is helyet kaptak. Mindegyik kiadvány évkönyv szerűen van összefűzve és kemény kötéssel van ellátva. A szelektív mintavételi eljárás során, divatlaponként egy összefűzött kiadványt vizsgáltam meg és tartalomelemzés útján vontam le következtetéseket. Az alábbi irodalmi divatlapokat járatták a Festetics család nőtagjai:

- Regélő-Honművész (1833-1842)
- Hölgyfutár (1850, 1854, 1855)
- Divatcsarnok (1853)
- Délibáb (1853-1859)

A Regélő-Honművész Első magyar szépművészeti folyóirat (1833) egy pesti női lap, mely hetenként kétszer, vasárnap és csütörtökön jelent meg. „Évnegyedi díjja helyben 1 ft 36 kr ; postán 2 ft ezüstben” volt. Romantikus elbeszéléseket, költeményeket, hirdetések, kulturális (pl.: színházi) híreket, rejtvényeket és leányoknak és asszonyoknak szóló, az életvitellel- és az

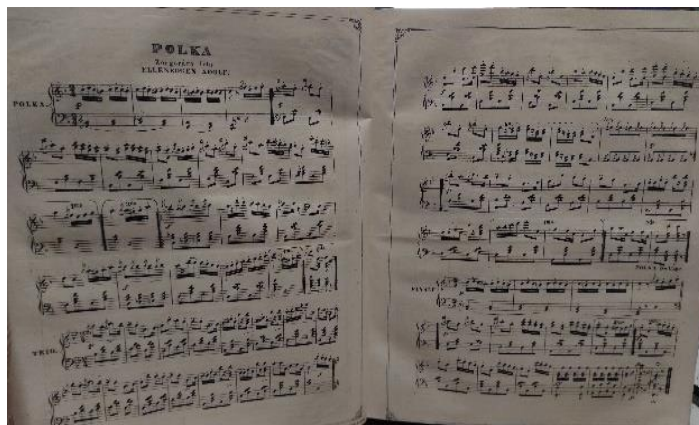
illendő, az akkori társadalmi elvárásoknak megfelelő viselkedéssel kapcsolatos írásokat tartalmazott, képek nem találhatóak benne. A lap első 12 oldalán megemlíti „azon tisztelt egyesületek, intézetek, ’s uraknak” a nevét, akik a Regélő- Honművész alapítói és első olvasói voltak. Megemlékeznek „Az előfizetői szépnem” tagjairól is. A lap írói között mindkét nem képviselői megtalálhatóak: (Kisfaludy Sándor, Fogarasy János, Karacs Teréz, Garay János, Nagy Ignác. A lap szerkesztője és kiadója férfi volt.

A Hölgyfutár (1854) egy pesti napilap, mely tartalmilag és küllemében is jóval színesebb, mint a Regélő-Honművész. „Megjelenik ünnep-s vasárnapot kivéve minden délután. Előfizetési díj: postán- egész évre 16 ft, félévre 9 ft, évnegyedre 5 ft. Budapesten házhozküldéssel- 13 ft, félévre 7 ft, évnegyedre 4 ft” (Hölgyfutár, 1854). Ebben a lapban is fellelhetők irodalmi művek, leginkább költemények formájában, de jelen van a próza is novellák, humoreszkek és egy, a magyar néphagyományokat bemutató írás, „Hagyományok a magyar előkorból” című folytatásos regény formájában. Nagy Ignác, Tompa Mihály, Jókai Mór és női szerzők, Kempen Riza „Beszély írónő” és Madarassy Klotilda írásait is olvashatjuk a Hölgyfutárban. A lap a Festetics család egyik tagjához is köthető, ugyanis Festetics Leó, aki nagy műkedvelő hírében állt, szerkesztője volt egy rövid ideig. Jókaiék nem tartották túl igényesnek a korabeli nőknek szóló lapok tartalmát, de a kor felfogása szerint a hölgyeknek ez pont megfelelő volt. A Hölgyfutárban megjelenik egy szatirikus hangvételű rovat, a Hírharang, és meglehetősen nagyszámú hirdetés. A Regélő-Honművészhez hasonlóan ez a lap is tartalmaz külföldi és belföldi híreket egyaránt, és kulturális rovatot, melyben főleg a Nemzeti színházzal és az Operával kapcsolatos eseményekről értesülhetünk. Itt már megjelennek a tudománnyal kapcsolatos- ebben az esetben, egy londoni illetőségű női tudósról, jelesül Miss Fanny Corbeaux-ról - szóló írások is. Ebben a lapban már megtalálhatóak a divattal kapcsolatos írások, színes képek és szabásminták.

A Divatcsarnok (1853) egy szépirodalmi, társaséleti, művészeti és divatközlöny, melyet Pesten szerkesztettek és adtak ki. Nagyon színes, legfőbb célja hogy felhívja a figyelmet a magyar nyelv ápolására, az azt már egyre kevésbé ismerő és használó nemesség körében. A Divatcsarnok is tartalmaz költeményeket, romantikus novellákat és folytatásos regényeket. Továbbá a helyes életvitellel és a háztartással kapcsolatos tanácsokat, tudományos cikkeket, kulturális programajánlókat- „Író és művészet” címmel, helyi és külföldi híreket és a korabeli divattal kapcsolatos leírásokat és színes divatképeket és divatleírásokat „Van bizonyos valami a világon, mi a részvét örökös, még pedig legélénkebb, igényével tart lekötve bennünket; minek ítélete és fő uralma előtt a legmakacsabbak is folyvást meghajolnak. Ez valami a DIVAT... (Divatcsarnok, 1853). Ebben a lapban egy külön rovatot szenteltek a zeneművészetnek, „Zenészet” címmel, melyben legfőképpen pesti hangversenyekről és a Nemzeti Zenede vizsgálóadásairól tudósítják az érdeklődőket. A Divatcsarnok oldalain is találkozhatunk női előadókrol (színésznők, zeneművészek) szóló írásokkal és olvashatunk női költő tollából származó verset. A Divatcsarnokba publikáló írók- költők közül a teljesség igénye nélkül megemlítenék néhány nevet: Fáy Endre, Garay János, Lisznay Kálmán, Vas Gereben és a hölgyek (az ő nevük a lapban is nagybetűvel szerepel): UJJADY LUIZA, FLÓRA, KÁLMÁN ILONA, FERENCZY TERÉZ és BULYOVSZKYNÉ, születési nevén Szilágyi Lilla, akit kiváló színésznőként és később íróként ismerhetett meg a közönség (Gyimesi, 2019).

„Friebeisz István f. évi jun. 17-kén megindítandja „Déliabáb” című szépirodalmi- és divatlapját. A lap minden vasárnap két íven s külföldi divatképekkel s mintarajzokkal fog megjelenni. Előfizetési ár: jun. 17-től december végeig 9, september végeig 5 pfrt.” (Pesti Napló, 1855). A Délibáb (1855) című szépirodalmi és divatlap a leg tartalmasabb, legtöbb témát fellelő divatlap a megvizsgált kiadványok közül. Itt is megjelennek az irodalmi művek, a külföldi és belföldi hírek, a kultúráról szóló írások, melyek a színházi- és operaelőadásokon kívül hangversenyekről, szalonokról és képzőművészeti kiállításokról is tudósítanak. A szalonokkal együtt említi a lap a korabeli lakberendezési trendeket. Elmaradhatatlanok a háztartási tanácsok,

a receptek és természetesen a divat. Részletes leírást találhatunk a korabeli divatos hajviseletekről, a kalaphordás szabályairól és gyönyörködhetünk a színes divatképekben, hímzés- és szabásmintákban. A Délibáb című lapban egy kotta is fellelhető, egy Polka zongorakivonata.

8. kép: Polka a Délibáb című irodalmi divatlapból
Forrás: A Festetics kastély könyvtára, Keszthely (saját fotó)

Összefoglalás

A keszthelyi Festetics kastély könyvtárában történt kutatásom során betekinthesem az ott található irodalmi divatlapokba. Ezeket a lapokat az ez idő tájt a kastélyban élő főúri hölgyek közül, nagy valószínűséggel Hohenzollern-Hechingen Josefina hercegnő és Gróf Erdődy Eugénia olvashatták. Ebből arra következtetek, hogy a szóban forgó két hölgy élénken érdeklődött a korának itthoni és külföldi társadalmi, tudományos és művészeti történései iránt. A keszthelyi kastély könyvtárában jelenlévő női lapok közül a legkorábbi, a Regélő-Honművész 1833-ban, a legkésőbbi pedig, a Délibáb 1859-ben jelent meg. A könyvtárban négy különféle irodalmi divatlapot vizsgáltam meg, kiadványonként egy évfajratot. A négy kiadvány közül a Délibáb hetente egyszer, a Regélő hetente kétszer és a Hölgyfutár minden nap- kivéve vasárnapot és az ünnepnapokat- jelent meg. A Divatcsarnokkal kapcsolatban nem találtam ilyen jellegű adatot. A lapok negyedéves előfizetési díja (Regélő) 1 ft 36 kr és (Hölgyfutár, Délibáb) volt. A kutatás során arra a megállapításra jutottam, hogy zömmel férfiak publikációi töltötték meg ezeket a nőknek szóló lapokat, de kis mértékben már a női írók is megmutatkozhattak az olvasóközönség előtt. Az írásokon érződik a korabeli társadalom nőkről alkotott képe. Ugyan neves szerzők is publikáltak a lapokban, pl.: Jókai, Arany, Tompa, de többnyire tartalmilag kevésbé igényes írásokkal találkozhatunk. A legkorábbi kiadványhoz képest, hatalmas változás figyelhető meg a későbbi évtizedekben megjelent lapok mind küllemében, mind tartalmában. A Regélő-Honművész első kiadásában leírt „Élettörténetek”, erényes, példás életű nemesasszonyokról szóló és a honleányi kötelességek gyakorlására biztatnak. A későbbi kiadványok egy sokkal szélesebb érdeklődést kielégítő, nyitottabb, színesebb világot tárnak elénk mind tartalmilag, mind küllemben.

BEFEJEZÉS

Az irodalmi divatlapokkal kapcsolatos pilot kutatás, egy szélesebb körben kiterjesztett kutatás része, ami az arisztokrácia és azon belül is a hölgyek kulturális szokásaival, kultúrafogyasztásával és nevelésével kíván foglalkozni. A későbbiekben a 19. századi magyarországi irodalmi divatlapokat alaposabb, szélesebb körű vizsgálatnak kívánom alávetni.

Felhasznált irodalom:

- [1] Délibáb (1855) I- XXIX. szám
- [2] Divatcsarnok (1853) 1. szám
- [3] Gyimesi E. (2019). Versíró nők a 19. század közepén – Szendrey Júlia, Majthényi Flóra, Malom Lujza, Wass Ottilia és Bulyovszky Lilla pályája in: Nőszerezők a 19. században: lehetőségek és korlátok szerk.: Török Zsuzsa, Reciti MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, Budapest, pp. 155-185.
- [4] Hölgyfutár (1854) 5-ik évi folyamata
- [5] Kéri K. (1997). Női lapok a 18-19.század Európájában Világtörténet 19: Ősz-Tél pp.74-78.
- [6] Nagydíósi Gézáné(1958). Magyarországi női lapok a XIX. század végéig Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, Budapest
- [7] Pesti Napló (1855) május 27. 1564. szám (87. oldal)
- [8] Pukánszky B. (2006). A nőnevelés évezredei: Fejezetek a lányok nevelésének történetéből. Budapest, Gondolat kiadó ISBN:9639610518
- [9] Regélő-Honművész (1833)

Weboldal:

<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11045809?page=,1>